

P-PRVKY

- 3. až 8. hlavní skupina
- posledním zaplňovaným orbitalem je orbital typu P

1 Vzácné plyny

- 8. hlavní skupina
- He, Ne, Ar, Kr, Xe, Rn
- vlastnosti:
  - málo reaktivní = velmi stabilní
  - mají oktet
  - valenční vrstva: $ns^2 np^6$

↓↑	↓↑	↓↑	↓↑
----	----	----	----
  - za běžných podmínek plyny
  - jsou v atmosféře (získáváme frakční destilací zkapalněného vzduchu)
- využití:
  - plnění vzducholodí a balónků
  - chlazení
  - inertní atmosféra (žárovky)
  - neony
  - Rn – dříve radioterapie – rakovina
- sloučeniny:
  - XeO_3 – oxid xenonový
  - XeO_4 – oxid xeničelý
  - XeF_2 – florid xenatý

2 Halogeny

- 7. hlavní skupina
- F, Cl, Br, I
- vlastnosti:
  - velmi reaktivní
  - do oktetu chybí jeden elektron
  - valenční vrstva: $ns^2 np^5$

↓↑	↓↑	↓↑	↓
----	----	----	---
  - mají vysokou elektronegativitu

...

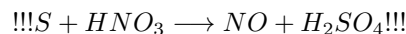
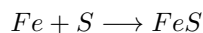
3 Chalkogeny

- 6. hlavní skupina
- O, S, Se, Te, Po
- vlastnosti:
  - ve valenční vrstvě 6 valenčních elektronů
  - valenční vrstva: $ns^2 np^4$

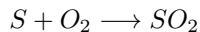
↓↑	↓↑	↓	↓
----	----	---	---
  - s rostoucím protonovým číslem stoupá kovový charakter a klesá elektronegativita

3.1 Síra – S

- výskyt:
  - v blízkosti sopek, termálních pramenů, ve sloučeninách
  - v několika alotropických modifikacích :
    - * krystalová struktura
      - jednodílná – bílá síra S_8
      - kosočtverečná – žlutá síra S_8
    - * amorfní struktura – nestabilní, plynule přechází na kosočtverečnou
      - plastická síra – vzniká prudkým ochlazením kapalné síry
      - sírný květ – vzniká prudkým ochlazením výparů síry
- sloučeniny:
  - galenit – PbS
  - sfalerit – ZnS
  - pyrit – FeS_2
  - chalkopyrit – $CuFeS_2$
  - rumělka – HgS
  - v síranech:
    - * Glauberova sůl – $Na_2SO_4 \cdot 10H_2O$
    - * sádrovec – $CaSO_4 \cdot 2H_2O$
    - * baryt – $BaSO_4$
- těžba:
  - elementárně se dá těžít několika způsoby
  - nejčastěji Frashovou metodou – v hloubce ložisko síry, udělá se vrt, nahání se tam přehřátá pára, roztaví síru, pomocí tlaku se vytlačuje velmi čistá síra v kapalném stavu
- vlastnosti kosočtverečné síry:
  - žlutá krystalická látka bez chuti, dobře rozpustná v nepolárních rozpouštědlech (CS_2 – si-rouhlík)
  - má oxidační i redukční účinky:

– spalování síry:

• využití:

- k výrobě střelného prachu a zápalek
- desinfekční účinky (síření sudů)
- v dermatologii (masti, pudry, zásypy)
- vulkanizace kaučuku (aby byl tvrdší a odolnější)
- k výrobě H_2SO_4 (jediná surovina k její výrobě)

• bezkyslíkaté sloučeniny síry:

– H_2S – sulfan

- * bezbarvý, silně páchnoucí, jedovatý plyn
- * rozpouští se dobře ve vodě za vzniku slabé kyseliny sulfanové (sirovodíkové)
- * příprava: $FeS + 2HCl \longrightarrow H_2S + FeCl_2$
- * má silné redukční vlastnosti: $H_2S + Cl_2 \longrightarrow S + 2HCl$
- * vytváří 2 druhy solí: HS^- a S^{2-}
- * používá se k výrobě pigmentů a v analitice pro důkaz iontů

• kyslíkaté sloučeniny síry:

– oxid siřičitý – SO_2

- * bezbarvý jedovatý plyn s dráždivými účinky
- * velmi dobře rozpustný ve vodě za vzniku H_2SO_3
- * H_2SO_3 – kys. siřičitá
  - výroba: $SO_2 + H_2O \longrightarrow H_2SO_3$
  - nestálá kapalina s redukčními účinky
  - způsobuje kyselý dešť
- * příprava: $S + O_2 \longrightarrow SO_2$
- * redukční účinky: $2SO_2 + O_2 \longrightarrow 2SO_3$
- * oxidační účinky: $SO_2 + C \longrightarrow S + CO_2$
- * součástí smogu – vzniká spalováním
- * využívá se k výrobě kys. sírové nebo celulózy

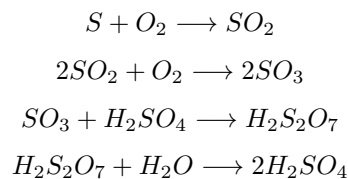
• oxid sírový – SO_3

– dobře rozpustný ve vodě za vzniku H_2SO_4

– H_2SO_4 – kys. sírová

- * hygroskopická kapalina (pohlcuje vodu)
- * koncentrovaná 96-98% – silné ox. účinky – ale slabá!
- * zředěná kolem 50% – slabé ox. účinky – ale silná kyselina
- * reakce s neušlechtilými kovy (za vzniku H_2 a příslušné soli): $Zn + H_2SO_4 \longrightarrow H_2 + ZnSO_4$
- * reakce s ušlechtilými kovy (za vzniku H_2O , příslušné soli a oxidu): $Cu + 2H_2SO_4 \longrightarrow 2H_2O + CuSO_4 + SO_2$
- * koncentrovaná pasivuje některé kovy – kov se pokryje kompaktní vrstvou síranu a dále už nereaguje (Fe, Al, ...)

* výroba:

* výroba výbušnin a hnojiv

* v množství vyprodukované kys. sírové se udává vyzpělost státu

– soli odvozené od kyseliny sírové:

* sírany

* thiosírany

* podvojně sírany

3.2 Selen + Telur – $Se + Te$

- v přírodě jako doprovodné prvky síry
- polokovy – vzácné – průmyslově málo využitelné
- sloučeniny:
  - H_2Se – selan $\longrightarrow$ selenidy – Na_2Se
  - H_2Te – telan $\longrightarrow$ teluridy – Na_2Te

3.3 Polonium – Po

- vzácný radioaktivní kov
- v malém množství ve smolinci (vyrábí se uměle)

4 Pentely

- 5. hlavní skupina
- N, P, As, Sb, Bi
- vlastnosti:
  - ve valenční vrstvě 5 valenčních elektronů
  - valenční vrstva: $ns^2 np^3$

↓↑	↓	↓	↓
----	---	---	---
  - s rostoucím protonovým číslem stoupá kovový charakter a klesá elektronegativita
  - ox. stavy: -3 nebo $+5$

4.1 Dusík – N

- vlastnosti:
  - třetí nejelektronegativnější prvek – ve všech sloučeninách s vodíkem vodíkové můstky
  - tvoří jednoduché i násobné vazby
  - biogenní prvek
  - bezbarvý plyn bez chuti a zápachu
- výskyt:
  - ve vzduchu (N_2 – 78%)
  - ve sloučeninách – chilský ledek – $NaNNO_3$
  - v makromolekulách – aminokyselinách
- výroba:
  - frakční destilací zkapalněného vzduchu
  - rozkladem dusitanu amonného: $NH_4NO_2 \longrightarrow 2H_2O + N_2$
- použití:
  - surovina při výrobě amoniaku
  - surovina k výrobě dusičnanů (průmyslová hnojiva)
  - vytváření inertních atmosfér
- bezkyslíkaté sloučeniny dusíku:
  - NH_3 – Amoniak
    - * bezbarvý jedovatý plyn štiplavého zápachu
    - * velmi dobře rozpustný ve vodě
    - * vodíkové můstky – vyšší teplota varu a tání
    - * výroba: $N_2 + 3H_2 \longrightarrow 2NH_3$ – Habber-Boshova metoda
    - * v amoniaku je volný elektronový pár, který se účastní tvorby donor-akceptorové vazby:
 $NH_3 + H^+ \longrightarrow NH_4^+$
    - * redukční účinky: $3CuO + 2NH_3 \longrightarrow 3Cu + 3H_2O + N_2$
    - * ligant v komplexních sloučeninách
    - * výroba hnojiv – dusičnan amonný
    - * barvení vlasů, čichací plyn, chlazení, výroba kys. dusičné
    - * amonné soli:
      - pevné krystalické látky, které obsahují amonný kationt, dobře rozpustné ve vodě
      - $NH_3 + HCl \longrightarrow NH_4Cl$ – salmiak – náplň do baterií (suché články) – slabá zásada – má volný elektronový pár – může přijmout vodíkové kationty (donor akceptorová vazba) – při vyšší teplotě se rozkládá
      - NH_4NO_3 – dusičnan amonný – průmyslové hnojivo
- kyslíkaté sloučeniny dusíku:
  - N_2O – oxid dusný
    - * bezbarvý plyn – tzv. rajský plyn – anestetikum, při plnění šlehačky
  - NO – oxid dusnatý

- * bezbarvý plyn – ve výfukových plynech
- NO_2 – oxid dusičitý
  - * hnědočervený plyn (monomer ... dimer je bezbarvý N_2O_4)
  - * způsobuje kyselý déšť
- N_2O_5 – oxid dusičný
  - * bílá krystalická látka, silně hygroskopická qitem používá se k výrobě výbušnin
- HNO_2 – kyselina dusitá
  - * jednositná nestálá kyselina, reaguje už za nízké teploty: $3HNO_2 \longrightarrow NO + HNO_3 + H_2O$
- HNO_3 – kyselina dusičitá
  - * jednositná, silná, koncentrovaná 63%, bezbarvá, kapalina
  - * průmyslová výroba:

$$4NH_3 + 5O_2 \longrightarrow 4NO + 6H_2O$$

$$2NO + O_2 \longrightarrow 2NO_2$$

$$3NO_2 + H_2O \longrightarrow 2HNO_3 + NO$$
  - * má ox. účinky:
    - zředěná: $Zn + 2HNO_3 \longrightarrow Zn(NO_3)_2 + H_2$ (vzniká příslušná sůl a vodík)
    - koncentrovaná: $3Cu + 8HNO_3 \longrightarrow 3Cu(NO_3)_2 + 2NO + 4H_2O$ (sůl, voda a oxid)
  - * lučavka královská – směs HNO_3 a HCl v poměru 1:3 – je schopna rozpouštět zlato a platinu
  - * používá se k nitracím (zavádění NO_2 do org. sloučenin)
  - * koncentrovaná pasivuje kovy
  - * výroba hnojiv(dusičnany), výbušniny, barviva
- NO – oxid dusnatý
  - * bezbarvý plyn – ve výfukových plynech

4.2 Fosfor – P

- výskyt:
  - v přírodě jen ve sloučeninách (fosforit a apatit – obsahují $Ca_3(PO_4)_2$ – základní sloučeniny pro výrobu alementárního fosforu)
  - biogení – v živých organismech – kosti a zuby
  - ve třech alotropických modifikacích:
    - * bílý
      - P_4 – tetraedr – čtyřstěn
      - jedovatý, samozápalný, nerozpustný ve vodě, rozpustný v CS_2 – sirouhlíku, benzenu
      - nejreaktivnější forma fosforu
    - * červený
      - P_n – lineární řetězce různého počtu atomů
      - méně reaktivní, není jedovatý ani samozápalný
    - * černý
      - krystalická černá látka s kovovými vlastnostmi – je vodivý (tepelně i elektricky), má kovový lesk, nejméně reaktivní
- výroba: $Ca_3(PO_4)_2 + SiO_2 + C \longrightarrow$ plynný fosfor

- bezkyslíkaté sloučeniny::

-
-
-
-